

**SİYASET VE HUKUMET DER KHAVERMİYANE (QERB-E ASYA) VE ŞİMALE
AFRİKA, HAMİD AHMADİ, NEY YAYINEVİ, TAHRAN, 2021, 395 S., 1. BASKI,
ISBN 978-622-06-0380-1**

Yıl 3, Sayı 1, ss.70-73.

Year 3, Issue 1, pp.70-73.

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Article Type: Book Review

Geliş Tarihi: 03.12.2022

Submitted: 03.12.2022

Kabul Tarihi: 17.01.2023

Accepted: 17.01.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Rigiderakhshan, M. (2023). Siyaset ve Hukümet der Khavermiyane (Qerb-e Asya) ve Şimale Afrika, *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 70-73.

Mohammad RIGIDERAKHSHAN

Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü rigi.derakhshan@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1495-6284

Tahran Üniversitesi Siyaset bilimi profesörü Hamid Ahmadi'nin (Ahmedi) kaleme aldığı Siyaset ve Hukümet Der Khavermiyane (Qerb-e Asya) ve Şimale Afrika (Orta Doğu'da (Batı Asya) ve Kuzey Afrika'da Siyaset ve Hükümet) başlıklı kitap 2021 yılında Farsça olarak, İran'da Ney Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Ahmadi, yaklaşık 40 yıldır İran'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika siyasetine ilişkin akademik çalışmalarda bulunmaktadır. Hamid Ahmadi'nin bu kitabı aslında kendisinin de ifadeleriyle bu kırk yıllık birikimin bir mahsulüdür.

Hamid Ahmadi Türkiye'de genellikle Türkçeye çevirisi yapılan İran: Hüviyyet, Milliyet, Kavmiyet (İran: Ulusal Kimlik İnşası) ve Dünyada Ali Şeriatî İslami Uyanışta Dr. Ali Şeriatî'nin Rolü başlıklı eserleri ile tanınmaktadır.

Ahmadi, giriş bölümünde okurlar için kitabın yol haritasını ortaya koymuştur. Giriş bölümünde Ortadoğu'yu, medeniyeti, tarihi ve siyasi yapısıyla tanıtarak başlayan yazar, Ortadoğu'ya dair bir tahlilde bulunmanın ön koşulunun dini, tarihi, uluslararası, ekonomik ve siyasi yapıyı bilmek olduğunu belirtmiştir. Yazar kitabı üç parçaya bölmüş ve her parça da kendi içinde bölümlerden oluşmuştur. Kitabı oluşturan ana üç parçanın ilk kısmını Ortadoğu'da din, medeniyet ve tarih konusu oluştururken, yazar ikinci kısımda Ortadoğu'da hâkim ideolojiler konusunu ve üçüncü kısımda ise Ortadoğu'nun bugünkü meselelerini ele almıştır.

Kitabın birinci kısmı dört alt bölümden oluşmaktadır. "Ortadoğu Nedir ve Neresidir?" başlıklı birinci bölümde yazar, Ortadoğu kavramının tarihi kökenlerini irdelemiş ve tarihsel süreç içerisinde kavramın kullanımına ilişkin değerlendirmede bulunmuştur. Yazar, yedi farklı yaklaşım çerçevesinde Ortadoğu kavramını tartışmıştır. İlk olarak Arap dünyası şeklinde tanımlanan Ortadoğu tanımlamasına değinen yazar,

ikinci olarak Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak tanımlanan Ortadoğu ve yaygın görüş/tanım olan Arap ülkeleri, Türkiye ve İran şeklinde yapılan Ortadoğu tanımlaması üzerinde durmuştur. Afrika ülkelerinin bir kısmının da dâhil edildiği Ortadoğu sınırlarına değinen yazar, ayrıca Şimon Peres'in ifade ettiği Arap ülkeleri ve İran ile birlikte Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin de dâhil edildiği "Yeni Ortadoğu" tanımlamasına ve George Bush dönemi siyasetçilerinin kullandığı Büyük Ortadoğu tanımlamasına yer vermiştir. Yazar son olarak ise Ortadoğu ya da Batı Asya tanımlaması üzerinde durmuştur.

"Ortadoğu; Medeniyetler ve Dinler Beşiği/Merkezi" başlıklı ikinci bölümde Ortadoğu'nun kadim medeniyetleri; Mısır, Babil, Hitit, Finike, İsraililer, Asuriler, Yeni Babil (Kelde), İran ve Roma imparatorluğunun tarihleri aktarılmıştır. Aynı başlıkta İslam medeniyetinin doğuşunu Emeviler, Abbasiler, İran'daki millî dirilişler, Fatimiler, Türklerin Siyasi Doğuşu, Moğol Saldırıları, Mısır'da Memlüklerin doğuşu şeklinde bir sınıflandırma yaparak tarihsel bir arka plan sunulmuştur. Birinci kısmın üçüncü bölümünü Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Çöküşü başlığı oluşturmaktadır. Dördüncü bölümde ise bugünkü Ortadoğu ülkelerinin kuruluş süreci ele alınmıştır.

Kitabın ikinci kısmı ise; kendi arasında "Arap Milliyetçiliği ve Pan-Arabizm", "Yahudi Milliyetçiliği (Siyonizm)", "Türk Milliyetçiliği ve Pantürkizm" ve "Uluslarüstü İslamcılık" şeklindeki dört bölümden oluşmaktadır. Son kısım olan "Ortadoğu'nun Bugünkü Meseleleri"nin alt başlıkları ise şöyledir; "Ortadoğu'da Sivil Toplum ve Demokrasi", "Ortadoğu'da Ekonomik Kalkınma", "Ortadoğu'da Su Krizi ve Çevre Sorunları", "Ortadoğu'da Kadın Meselesi", "Ortadoğu'da Mezhepçilik ve Mezhep Politikaları".

Hamid Ahmadi eserinde Ortadoğu'yu tanımlarken şu ifadeye yer vermiştir; Ortadoğu, İran'ın doğu sınırlarından başlanarak Afrika'nın kuzeybatı sahillerine kadar devam eder. Ortadoğu'nun kuzeyi Sovyetlerin güney sınırlarından Akdeniz sahillerine ve Hicaz bölgesinin güneyine uzanır. Ahmadi kitabında İran İslam Cumhuriyeti'nin lideri Ayetullah Hamanei'nin "Ortadoğu" tanımlamasına yönelik karşı çıkışını da ele almıştır. Hamanei sömürgeci tabiri/tanımlaması olan "Ortadoğu" tanımlaması yerine "Batı Asya" tanımlamasının akademide, medyada, eğitim kurumlarında ve diğer pek çok alanda kullanılması gerektiğini savunmuş ve tavsiye etmiştir. Böylelikle İran'da enstitülerde, üniversitelerin bilim dallarında yer verilen Ortadoğu ifadesinin yerini Batı Asya almıştır.

Kitapta ön plana çıkan bir diğer önemli husus ise, Balfour Deklarasyonu'na dairdir. Yazar, Balfour'un İngilizlerin Yahudileri İsrail'e yerleştirmek için bir strateji olarak kullandıkları yönündeki genel kanımın aksine; Balfour'un asıl amacının Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşa dâhil etmek, Yahudilerin maddi ve teknik desteklerini almak ve Yahudilere yönelik zulmü çözmek olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, ileri sürdüğü bu görüşü Martin Watts (2004), Ettay Nevo (2016) ve Shlomo Avineri'nin (2017) daha önce kaleme aldığı eserler ile desteklemiştir (s. 77-78).

Ahmadi, Vahhabiliğin doğuşuna dair ise, Osmanlı'nın yıkılması ve İran'da Şiiiliğin güçlenmesini siyasi ve dini gerekçeler olarak sunmuştur. Öte yandan İslam dünyasında siyasi, toplumsal ve ekonomik krizlerin; örneğin Taliban rejiminin 2002'de çöküşü, Irak'ta Baas Partisi'nin güç kaybetmesi, bölgede Şiiilerin siyasi arenada etkili olmaya başlamaları ve DAES'in ortaya çıkmasının Vahhabiliğin yayılmasına sebebiyet veren etkenler olduğunu belirtmiştir.

Ahmadi, Sufi İslam Fırkaları başlığında tasavvuf hareketinin İranşehr düşüncesinin etkisinde İran medeniyet havzasında geliştiğini ve yayıldığını belirtmiştir. Tasavvuf geleneğinin önde gelen isimlerinden olan Bayezid Bestami, Attar Nişaburi, Hacı Abdullah Ensari ve Mevlâna Celaleddin Rumi İran medeniyet havzasında yaşamış ve bu geleneğin taşıyıcısı olmuşlardır. Sohreverdeye, Halvetiye, Kadiriye ve Kübreviye gibi tarikatların kaynağı da yine İran havzasıdır. Hatta Hacı Bektaşî Veli de aslen Nişaburlu'dur (s. 342-345).

Ahmadi'nin Suriye'de yaşanan savaşa dair değerlendirmelerinde ise bu savaşın Şii ve Sünni halkı karşı karşıya getirdiğini ifade etmiştir. Zira Beşar Esad'ın protestolara yönelik baskısı ve ardından İran ve Lübnan Hizbullahı'nın Esad rejimine destek vermesi Suriye'deki Sünni halkı ve Şii'leri birbirleriyle çatışır vaziyete getirmiştir. Yazara göre, İran ve Hizbullah'ın selefi gruplara karşı Esad rejimine desteği, Şii karşıtı Selefi hareketi güçlendirmiş ve böylelikle DAES' ortaya çıkmıştır. Böylelikle, DAES'in doğuşu Şiiilerin Ortadoğu'da bir araya toplanmalarına zemin hazırlamış İran'ın etrafında bir birlik oluşmuştur.

Ahmadi'ye göre, Suriye Savaşı'nda Esad karşıtı kanat olan Suudi Arabistan ve destekçilerinin 'bu mezhepçilik savaşında' kazanamadıklarını, hatta İran'ın Suriye krizinden sonra ABD ve İsrail ile doğrudan askeri çatışmaya girmesi yönündeki beklentileri de gerçekleşmemiştir. Ayrıca Batı bu ülkelerin Irak ve Suriye'de Selefi gruplara destek verdikleri yönünde de ithamda bulunmuştur.

Yazar, Ortadoğu'nun Bugünkü Meseleleri başlığında Ortadoğu ülkelerinin ekonomilerine ilişkin; "Ortadoğu ülkelerinde, İsrail'in ve Türkiye'nin ise 20. Yüzyılın sonunda başlayan özelleştirmeleri dışında diğer ülkelerde devlet ekonomisi üzerinde doğrudan etkili olduğu için ekonomik gelişme söz konusu olamamıştır. İran'da devrimden önce Şah özelleştirmeye müsaade etmiş fakat devrimden sonra ise yeni kurulan devlet bütün bu özel teşebbüslere el koymuş ve özelleştirmeye izin vermemiştir. Ortadoğu'daki bazı ülkeler özelleştirme yönünde adımlar atmış olsalar da bu yaptıkları gerçek bir özelleştirme değildir çünkü kendi yöneticileri ya da akrabaları eliyle sözde özelleştirme adımları atılmaktadır." (s. 256) şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

Hamid Ahmadi, Ortadoğu'da sivil toplum ve demokrasi karşısındaki engellere ilişkin ise öncelikle Raphael Patai, Elie Kadourie, David Garnham, Barry Rubin ve Gabriel Ben-Dor gibi isimlerin değerlendirmelerine yer vermiştir. Nihayetinde kendisi Ortadoğu'daki kültürel ve dinsel kimliğin demokrasi ile doğrudan çatıştığını ifade eder ve "Örneğin Mevdudi Pakistanlı bir siyasal İslam teorisyeni olarak İslam'da hâkimiyet hakkı halkta değil Tanrı'dadır der. Şii düşünce geleneğinde de Şeyh Fazlullah Nuri, demokrasinin yanlış bir düşünce olduğunu ileri sürer. Hatta İran'da meşrutiyet anayasası da halkın eşitliğini reddeder. Allame Tabatabai de İslam demokrasiyi İslam ile uyumlu bir yaklaşım olmadığı gerekçesiyle reddeder." (s. 220-231) şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

İran merkezli bir bakış açısı ile kaleme alınan bu eserde, İran Milliyetçiliğine/ Pan-İranizm'e dair herhangi bir değerlendirmeye yer verilmediği saptanmıştır. Oysa yazarın daha önce kaleme aldığı "Hüviyete İrani Ez Dorane Bastan Ta Pehleviye Dovvom" ile "Kovmiyet ve Kovmgerayi Der İran: Ez Efsane Ta Vagiyet" başlıklı eserlerinde sıklıkla üzerinde durduğu ve İranlılık kimliği eksenindeki bir perspektifle meseleleri değerlendirdiği bilinmektedir. Bu sebeple Ortadoğu'nun dünü ve bugününü konu edinen bu kitapta aslında İranlılık kimliği düşüncesi çerçevesinde bir Ortadoğu okuması yapıldığı söylenebilir.

Ayrıca Ahmadi'nin bu yeni eserinde Ortadoğu'da mezhepçilik ve mezhep politikalarını ele alırken, Ehli Sünnetin fırkalarının yaşadığı ülkeler ve nüfuslarının yer aldığı bir tablo da oluşturmuştur (s. 326). Söz konusu tablo incelediğinde Malikiler, Hanefiler, Şafiler ve Hanbelilerin yaşadıkları ülkeler ve nüfusa göre dağılımları ayrıntılı bir biçimde yer verilirken, İran'daki Sünni fırkalara ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Bununla birlikte eserde yazar Filistin meselesine dair geçmişten bugüne bir değerlendirmede bulunurken diğer Müslüman ülkelerin Filistin ile ilişkilerini ve tutumlarını da ele almıştır. Fakat İran'ın özellikle devrimden sonra Filistin ile ilişkilerine dair herhangi bir bilgiye, değerlendirmeye rastlanmamıştır. İslamcılığın Ortadoğu'daki Geleceği başlığında ise Hamid Ahmadi, DAES, El Kaide gibi gruplara yönelik Irak, Suriye, Libya, Yemen, Afganistan ve Pakistan'daki halkların bakış açısına yer verirken, bu ülkelerdeki halkların genel tutumunun radikalizm ve şiddetten uzak olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Bu

73 | Mohammad RIGIDERAKHSHAN

bölümde de İran'ın meseleye ilişkin yaklaşımına yer verilmemiştir. Eserde ayrıca Afganistan'da İslamcılık Akımları başlığı altında 1979'la birlikte yükselişe geçen İslami dalga aktarılmış ve Arap İslamcı isimlerin bakış açıları ele alınmıştır. Eserde Afganistan'daki İslami dalganın yükselişinde İran'ın etkisi ve rolüne ilişkin herhangi bir değerlendirmeye yer verilmemiştir.